

Кондратьєв Р.І.,

проректор з наукової роботи ХІУП,

доктор юридичних наук, професор

ПОНЯТТЯ КОНКРЕТИЗАЦІЇ НОРМ В ПРАВОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ (ПИТАННЯ ТЕОРІЇ)

Суспільні відносини, на які поширюються загальні закони розвитку матеріального світу, знаходяться в постійному русі і змінюються. Поява нових елементів (сторін) суспільних відносин, зміна або розвиток останніх як об'єктивно необхідний наслідок виробничої і духовної діяльності людей визначають динамізм суспільного життя.

Ці об'єктивні процеси обумовлюють диференційований підхід законодавця щодо правового регулювання суспільних відносин. Слід при цьому враховувати і супутні фактори, які пов'язані з розширенням творчої ініціативи населення в умовах переходу до соціально орієнтованої ринкової економіки. Диференційований підхід законодавця повинен включати не тільки ініціативу людей у виробничій сфері, але й їх участь у прийнятті нормативно-правових актів. При цьому виникає дуже важливе питання: яку частину нормотворчої діяльності, де переважають імперативні норми, повинна взяти на себе держава, і яке коло суспільних відносин слід віднести до повноважень суб'єктів підприємницької діяльності з врахуванням особливостей того чи іншого виробника.

В юридичній літературі останні роки звертається увага на те, що в наш час бурхливого розвитку науки і техніки сильно зростає потреба в свідомій роботі освічених і культурних людей, які все менше потребують однозначної і детальної правової регламентації своєї діяльності з боку держави і що значну частину так званих локальних нормативно-правових актів слід приймати на місцях.

У цьому зв'язку варто навести цікаву і глибоку думку Р.О. Халфіної, яка писала: "... учасник відношення (мається на увазі виробничі відношення –Р.К.) може повністю погоджуватись з приписом і вложити свою ініціативу у виконання обов'язку. Але не можна не зважати і на таку обставину: учасник відношення відповідає за виконання рішення, але не за саме рішення. Якщо на рівні учасників відносин є більш повна інформація для прийняття рішення, то було б доцільно не приймати рішення зверху, а надати це право самим учасникам"¹. Слід підкреслити, що диференційований підхід до правового врегулювання суспільних відносин у виробничій сфері – один із способів підвищення ефективності такого врегулювання. Звичайно, право приймати локальні нормативно-правові акти на місцях, сфера застосування таких повноважень повинна визначатись в централізованому порядку. Якими ж ознаками повинна володіти централізована норма права, щоб своєчасно реагувати на зміни в суспільних відносинах?

В юридичній літературі однією з таких ознак називають динамізм самого права. "Динамізм, - пише С.С. Алексєєв, - є властивістю права в розумінні його здатності оперативно реагувати на зміни в суспільному житті"². Проте це положення не слід розуміти абсолютно однозначно. Справа в тому, що не завжди зміни в суспільних відносинах тягнуть за собою зміну самих правових норм. На це, зокрема, особливу увагу звертав П.Є. Недбайло. "Право, як певна норма суспільного життя, - писав він, - може виражати ряд етапів розвитку усього життя, суттєво не змінюючись. Це випливає із властивості самої форми, яка в порівнянні зі своїм змістом більш стійка"³.

На наш погляд, враховуючи динамізм суспільних відносин, норма тим більш стійка, чим менше їй властиві імперативні ознаки. Звичайно, це не означає, що імперативні норми в усіх випадках не так бажані з точки зору їх "живучості", ніж, наприклад, норми диспозитивні. Все

залежить від предмета правового регулювання. Якщо суспільні відносини об'єктивно вимагають детальної регламентації, імперативні приписи не можна замінити диспозитивними нормами.

Отже, щоб надати праву динамічних якостей, потрібно там, де це можливо, приймати диспозитивні норми права. Але є й інший шлях надати правовим нормам тих же ознак. Це – децентралізація правового регулювання і правова можливість здійснювати нормотворчий процес на місцевому і локальному рівні.

Р.О. Халфіна, маючи на увазі цей інший шлях, вважає, що протиріччя між вимогами динаміки розвитку суспільства і стабільністю правової системи може бути згладжене правильним співвідношенням закону, як найбільш стабільної форми права, з підзаконними актами, як більш гнучкими, що враховують динаміку відносин⁴. Особливість і перевага такого поєднання загальних (централізованих) і локальних або місцевих норм полягає в тому, що динамізм останніх не впливає на стабільність перших. “Широке використання метода локального регулювання добре тому, - зауважує з цього приводу С.А. Іванов, - що він дозволяє в багатьох випадках відгукнутися на вимоги науково-технічного прогресу, не ламаючи при цьому основних положень законодавства”⁵.

Зауважимо, що такого результату можна досягти, зокрема, прийняттям законодавцем загальних (централізованих) норм права, наперед розрахованих на їх подальшу конкретизацію.

Закономірне питання: що слід розуміти під конкретизацією норм права? В юридичній літературі відсутнє однозначне визначення цього поняття. Одні автори вважають, що конкретизація має місце лише в процесі правотворчості. Інші пов'язують поняття конкретизації права не тільки з правотворчим процесом, але й із застосуванням норм права.

На наш погляд, в процесі застосування норм права вона не конкретизується. Ми дотримуємося точки зору, відповідно до якої під конкретизацією права у вузькому, спеціально юридичному значенні цього слова слід розуміти видання нових норм, яких немає в чинному законодавстві, тому ні тлумачення норм права, ні процес їх застосування не включає в себе конкретизацію правових норм. В процесі застосування норм права, незалежно від того, відбувається воно у формі юрисдикції чи у формі правозастосувальної діяльності, має місце не конкретизація норми, а її застосування до окремих випадків з врахуванням конкретних обставин.

Спірною є думка тих авторів, які визнають поняття так званого “нормативного тлумачення”. Вони стверджують, що конкретизація буває різною. Якщо проводиться нормативне тлумачення, тобто роз'яснюється чинна норма з точки зору її смислового змісту, деталізується її зміст строго в рамках самого припису, то це і буде конкретизацією права.

Конкретизація норм права дійсно буває різною, але це, однак, не означає, що конкретизація може зводитись до роз'яснення змісту норми, навіть якщо йдеться про так зване нормативне тлумачення. В інтересах строгої визначеності цієї правової категорії слід проводити абсолютно чітку різницю між роз'ясненням норми і конкретизацією її змісту (в рамках норми). На відміну від роз'яснення, конкретизація норми права обов'язково пов'язана з появою нового правила, яке, хоча і впливає із змісту загальної норми, все ж має цілком самостійне значення.

В плані дослідження цього питання навряд чи можна погодитись з позицією А.Ф. Черданцева, на думку якого конкретизація в застосуванні права полягає в “переведенні загального і абстрактного веління норми права у веління індивідуального характеру, яке адресується індивідуальним (одиничним), персонально визначеним суб'єктам як учасникам конкретного відношення, що діють в конкретній ситуації”⁶. Ми вважаємо, що “веління індивідуального характеру” не може в даному випадку розглядатись як конкретизація норми. Щоб переконатись в цьому, слід з'ясувати, в якому співвідношенні знаходяться між собою загальне (абстрактне) веління норми і засноване на ній веління індивідуального характеру.

Відповідаючи на це питання, ми хотіли б послатися на академіка Імре Сабо (Угорщина), який, говорячи про різний підхід дослідників до проблеми застосування права, відмітив як недолік ту обставину, що деякі з них "...залишають поза увагою той зв'язок, який існує між абстрактно вираженим в нормі суспільним відношенням і конкретним випадком. При застосуванні права мова йде про співвідношення одиничного суспільного відношення (ситуації) до вираженого в нормі генералізованого (загального – Р.К.) суспільного відношення. Рішення полягає у встановленні того, чи відповідає те чи інше окреме суспільне відношення загальному, закріпленому в нормі”⁷.

Угорський вчений акцентує увагу на тому положенні, що централізована норма права представляє собою узагальнений вираз характерних ознак і рис, які повторюються в масі одиничних (індивідуальних) відносин даного виду і тому, вочевидь, функціонування останніх має відбутися в рамках даного централізованого припису. Саме цим досягається важлива соціальна ціль права: забезпечити, щоб кожне конкретне суспільне відношення, яке вимагає правової регламентації, відповідало тим загальним закономірностям руху певного виду суспільних відносин, у розвитку яких зацікавлене суспільство в цілому.

Ще раз підкреслимо, що при застосуванні централізованої (загальної) норми до індивідуальних відносин жодної конкретизації цієї норми не відбувається, бо при будь-якому варіанті поведінки, яка обирається учасниками індивідуального суспільного відношення в рамках загальної норми, продовжує діяти це загальне правило.

Отже, поняття конкретизації в праві пов'язується нами лише з нормотворчим процесом, коли на основі більш загальної норми права приймається нова правова норма. Слід при цьому зауважити, що централізовану (загальну) правову норму не можна конкретизувати в локальну або місцеву норму, якщо можливість такої конкретизації не закладена в самій цій загальній нормі.

¹ Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. - М., 1974. - С. 107.

² Алексеев С.С. Социальная ценность права в советском обществе. - М., 1971. - С. 126.

³ Недбайло П.Є. Применение советских правовых норм. - М., 1974. - С. 153.

⁴ Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. - М., 1974. - С. 98.

⁵ Иванов С.А. Трудовое право и научно-технический прогресс. - Л., 1974. - С.22.

⁶ Черданцев А.Ф. Применение советского права. - Свердловск, 1974. - С. 35.

⁷ Сабо Имре. Основы теории права. - М., 1974. - С.122.

Стефанчук Р.О.,

завідувач кафедри цивільно-правових

дисциплін ХІУП, кандидат юридичних наук

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВНИЧОЇ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, зокрема всесвітньої комп'ютерної мережі Internet, системи електронних та телекомунікаційних технологій все більше впливає на організацію суспільного життя, охоплюючи навіть його найконсервативніші галузі, зокрема освітню діяльність. Це віднаходить своє відображення у виникненні та поширенні нової форми освітньої діяльності – дистанційної освіти. Безперечно, що для країн розвинутої економіки, у яких наявність якісних електронних засобів комунікацій стало нормою (потребою) життя, поняття дистанційної освіти (distance education) міцно вкоренилось в галузі освіти населення. Так, наприклад, у США, Австралії, країнах Західної Європи переважна більшість осіб здобуває свою освіту саме дистанційним методом.